

УДК 321.02

Г. Луцишин

Національний університет “Львівська політехніка”

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН НА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

© Луцишин Г., 2008

Проаналізовано особливості міжетнічних відносин в Україні, характер відносин між титульною нацією та національними меншинами, і вплив цих процесів на розвиток політичної нації.

In the article it is given the analysis of specific features of ethnic relations in Ukraine, the relations between the title ethnics and national minorities, and the impact of these processes on the development of political nation.

Формування та розвиток політичної нації є актуальним та важливим питанням у сучасній українській етнополітології. Розвиток нації є комплексним та тривалим процесом, який охоплює усі сфери як суспільної, так і політичної діяльності. На розвиток політичної нації впливають різні чинники, зокрема, рівень національної консолідації суспільства, мовна політика, соціальна структура суспільства, національна ідентичність, політична культура. Разом з тим, значний вплив має і характер міжетнічних відносин – відносини між етносуб'єктами – народами, етнічними групами, а також відносини всередині окремого етносу, що відображають соціально-історичні умови життя цього етносу, його етнічний статус, норми, традиції, пріоритети та цінності. Разом з тим, національні меншини часто демонструють різне ставлення до націотворення і займають неоднозначні позиції. Міжетнічні відносини найчастіше існують у формі співпраці або конфлікту, вони можуть змінюватись у ході докорінних соціально-економічних перетворень у суспільстві та змін у соціальному статусі етносуб'єкта.

Вивчення цього питання стосується низка праць як українських, так і зарубіжних вчених, зокрема, це праці І. Варзара, В. Євтуха, О. Картунова, А. Колодій, Ю. Левенця, О. Майбороди, Ю. Римаренка, Л. Шкляра. Разом з тим, серед українських дослідників виділяються доволі різні підходи у вивченні питань націотворення та міжетнічних відносин, зокрема, це історіологічний підхід, етнополітологічний та етнодержавотворчий.

Політична нація формується на основі різних етнічних спільнот, які об'єднані спільною історичною долею, спільною державною мовою, загальнонаціональними цінностями та політичними інститутами. Політична нація консолідує людей, вона формується на основі національної державності та громадянського суспільства. Про українську політичну націю на державному та суспільно-політичному рівні останнім часом говорять дуже багато, зокрема, в Посланні Президента України до Верховної Ради України (2002 р.) йдеться про те, що “повинна бути створена українська політична нація, де мають знайти відображення органічно вписані в європейський консолідаційний процес природні права як українського етносу, так і національних меншин. Економічною основою української політичної нації мають стати єдиний національний ринок і спільні національні інтереси у сфері економіки, політичною – демократична організація суспільства, соціальною – консолідований з іншими верствами населення середній клас, духовною – національна ідея, пропущена крізь призму інтересів особистості, та національні традиції” [1, с. 14].

Оскільки Україна вибирає курс на інтеграцію в європейський простір, це зумовлює необхідність розвитку української політичної нації відповідно до європейських стандартів, що сприяє рівності політичних, економічних та соціальних прав усіх етнічних груп держави.

Взаємовідносини та умови існування титульної нації і національних меншин визначаються різними чинниками, зокрема, історичними, економічними, політичними (політичним режимом, політичною культурою тощо). Також відносини між більшістю суспільства та меншостями можуть перебувати у стані заперечення чи

ворожості, толерантності чи доброзичливості. Науковці виділяють так звані посередні стани, коли вони є не у ворожому стані, байдужі і можуть співпрацювати лише з необхідності. Варто наголосити, що міжетнічні відносини постійно змінюються як під впливом внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних факторів. Як показує світовий досвід, досягти гармонізації міжетнічних відносин можна у результаті послідовної етнонаціональної політики, розвитку громадянського суспільства та демократизації суспільства загалом. Саме конструктивна взаємодія титульної нації та національних меншин дає змогу державі успішно розвиватись, є джерелом політичної та соціальної стабільності і стає основою для розвитку політичної нації. Як показує практика, відмова від дискримінації сприяє політичній стабільності як усередині держави, так і на міжнародному рівні. Демократичне суспільство дає можливість як титульній нації, так і національним меншинам реалізувати власні інтереси та сприяти розвитку політичної нації. З іншого боку, розходження інтересів національних меншин у межах держави породжує дестабілізацію громадського та політичного життя та створює певні загрози, породжує дезінтеграційні настрої. Натомість розвиток демократичних процесів сприяє тому, що налагоджується дієвий соціально-політичний механізм встановлення відносин між більшістю та національними меншинами, який забезпечує для всіх рівні політичні, економічні та культурні можливості.

Аналізуючи сучасну етнополітичну ситуацію в Україні, можна стверджувати, що національний фактор у суспільно-політичному житті держави є доволі впливовим, зокрема, відбувається поступовий розвиток та активізація української більшості і, разом з тим, інтеграція національних меншин у внутрішньодержавні процеси.

Розглядаючи різні моделі міжетнічних відносин, науковці найчастіше виділяють такі типи відносин, як інтеграційні, сегрегаційні, асиміляційні та маргінальні. Кожна з моделей демонструє певні особливості міжетнічних відносин, і застосування тієї чи іншої моделі може бути зумовлене різними чинниками, зокрема, політичними, економічними чи історичними. Найефективнішою є саме інтеграційна модель, яка дає змогу різним етнічним групам та національним меншинам зберегти свою національну ідентичність, а також включитись у розвиток держави. У межах цієї моделі для етнічних спільнот, які становлять етнонаціональну культуру суспільства, створено всі умови для збереження етнокультурної самобутності, вони мають правові підстави для збереження і розвитку своїх етнічних, мовних, етнокультурних прав, а, з іншого боку, ця модель передбачає, що всі етнічні спільноти, які становлять етнонаціональну структуру, інтегруються на базі певних суспільних цінностей, зокрема і державотворчих та націотворчих. Державна етнополітика в Україні поступово формує основи для інтеграційної складової міжетнічної взаємодії.

Сегрегаційна модель передбачає розділення, відокремлення чи ізоляцію на окремій території етнічної групи, вона може супроводжуватись, наприклад, відокремленням навчанням, користуванням спільними благами тощо. Така політика посилює дискримінаційні процеси у суспільстві, і в результаті окремі етнічні групи перебувають у гіршому культурному та матеріальному становищі. Сегрегація може бути юридично узаконеною або підтримуватись владою. У результаті такі процеси приводять до консолідації відокремленої етнічної групи і надалі – її протистояння етнічній більшості. І хоча ця модель не є демократичною, її застосування щодо окремих етнічних груп можна спостерігати у низці європейських країн. Наприклад, такими сегрегованими етнічними групами у сучасних умовах можна назвати іммігрантські групи, які є численними в урбанізованих багатокультурних суспільствах.

Асиміляційна модель міжетнічних відносин передбачає злиття однієї самостійної етнічної спільноти або її певної частини з іншою етнічною спільнотою, яка, як правило, є численнішою і займає панівні політичні та економічні позиції в державі, в якій ці спільноти проживають, внаслідок чого одна з них втрачає свою мову, культуру, національну свідомість, традиції, звичаї тощо. Це процес, в ході якого національна меншість сприймає цінності, норми поведінки, культуру більшості, це також засіб досягнення етнічної однорідності.

Етнічна асиміляція найчастіше зумовлена дією таких чинників, як економічні, міграції (люди потрапляють у іноетнічне середовище), етнічно змішані шлюби; мовна асиміляція (народи втрачають етнічну мову і вважають рідною мову іншого етносу), посилення духовної і культурної взаємодії народів, урбанізація.

Асиміляційні процеси можуть мати природний характер (добровільний) або ж штучний (насильницький). Природні асиміляційні процеси відбуваються поступово під час етнічних контактів різних груп передаванням етнокультурних традицій від однієї групи до другої. Штучна асиміляція досягається за допомогою цілеспрямованої державної асиміляторської політики, скерованої на руйнацію етносоціальних систем, зокрема шляхом політичного диктату, економічної експансії, культурно-мовної та релігійної домінації, обмеження прав національних меншин, насильницьких депортацій, знищення еліти національних меншин. Штучна асиміляція призводить до негативних політичних, економічних та соціокультурних наслідків. Етнічна асиміляція найінтенсивніше й найшвидше здійснюється у суспільствах, де відбувається розсіювання інонаціональних мігрантів в однорідному суспільстві з міцними і сталими економічними,

політичними й культурними зв'язками. Найповільніше етнічна асиміляція відбувається у суспільствах, де мігранти утворюють замкнені територіальні громади з власними інституціями й організаціями, що мають тривалі й розгалужені зв'язки з етнічною батьківщиною. Разом з тим, етнічна спільнота, яка асимілюється за певних умов, тією чи іншою мірою впливає й на культуру асимілятора.

Як пише О. Борковський, історичний досвід довів, що поневолені народи, доки вони живуть на рідній землі, не асимілюються, й що навіть світові культури та мови, як англійська, французька, німецька та інші не змогли асимілювати дощенту своїх іногородців. Асиміляція соціо- й націоналістично – дуже складне явище, зокрема, у період етногенези вона діє інакше, ніж під час націогенези, коли вплив її природно й поступово обмежується дедалі більше. Також О.І. Борковський наголошує, що примусова асиміляція є вже політичним анахронізмом, вона руйнує підвалини держави та гартує сили переслідуваного народу до рішучого спротиву за його національне визволення [2, с. 87].

Застосування асиміляційної моделі міжетнічних відносин призводить до зміни чисельності етносів, мовної асиміляції і зміни етнічної самосвідомості, етнічного змішування населення внаслідок зростання кількості міжетнічних шлюбів, що, звісно, впливає і на розвиток нації загалом. Численність одних етносів збільшується, інших — зменшується.

Маргінальна модель міжетнічних відносин полягає у тому, що відбувається маргіналізація певної етнічної групи, що може призвести до її зникнення. Поступова втрата етнічних коренів, культурних традицій призводить і до втрати національної ідентичності. Зокрема, у ситуації етнічних маргіналів можуть опинитись діти з етнічно змішаних сімей, національні меншини. Етнічні маргінали можуть проявлятися на рівні психологічної амбівалентності, “розірваність” між культурами, етносами, мовами; усвідомлення себе космополітом; самоідентифікація з двома, трьома етносами.

Розглядаючи різні моделі міжетнічної взаємодії та співжиття різних етнічних груп та національних меншин, варто розвивати саме інтеграційну складову. І хоча сьогодні українська держава розробила низки державних програм щодо етнонаціонального розвитку, проте більшість з них є доволі загальними і мають формальний характер. Державні програми повинні бути спрямованими на розвиток української політичної нації та розвиток національних меншин, програми, які б унеможливили або ж запобігали міжнаціональним суперечностям, ставали базою для формування таких відносин. В Україні більшість міжнаціональних конфліктів мають місцевий або ж латентний характер. Також варто наголосити на тому, що національні меншини не можна розглядати як цілісні утворення із спільними політичними поглядами. Суперечності існують всередині національних меншин. Завдання державної етнополітики – забезпечити баланс інтересів і вести політику так, щоб латентні суперечності не набували загальнонаціонального характеру. У формуванні єдиної політичної нації ключовою є саме державна гуманітарна політика – освітня, мовна, культурна тощо. Зовнішній вплив є теж важливим, адже підігрівання відповідних настроїв іншими державами впливає на динаміку й темпи формування української політичної нації, на формування нової національно-державної ідентичності, а саме така формується у державах, які здійснюють інтеграційну модель, – коли держава створює умови для збереження самобутності етнічних меншин, а меншини усвідомлюють себе патріотами цієї держави. І тому важливо, щоб були створені відповідні умови – правові, організаційні, здійснювалась практична державна політика щодо формування та розвитку політичної нації. Важливою проблемою також є і те, що серед політичної еліти немає політичної єдності і щодо змісту української політичної нації. Як зазначає В. Євтух, домінуючою тенденцією формування української політичної нації в більшості регіонів України є співгромадянство, тоді як у Західних регіонах України домінує тенденція до формування української політичної нації на етнічних підставах [3, с. 22]. Політичному варто визначитись щодо базових цінностей, на основі яких потрібно розвивати формування української політичної нації. Треба також наголосити на тому, що в етнонаціональній структурі українського суспільства кожен етносуб'єкт виконує певні функції, зокрема українська нація є етнічною та демографічною основою українського суспільства, основного носія державної мови, основного чинника державотворення. Одна з функцій національних меншин – це стимулювання та розвиток міжнародних, міждержавних відносин у розвитку української держави. Кожна з них має етнічну батьківщину, яка зацікавлена в тому, щоб такі стосунки розвивались. З цього погляду і чеська, польська, угорська національні меншини зацікавлені в тому, щоб Україна йшла євроінтеграційним шляхом. Це сприяє виникненню певних переваг, починаючи від візових режимів, руху робочої сили тощо. На прийняття рішень щодо етнонаціонального життя, етнічних відносин впливають багато чинників, адже це доволі складні та дискусійні питання, і тому варто враховувати думку різних етнічних спільнот.

Сучасна етнополітична ситуація в Україні характеризується загалом підвищенням ролі національного чинника в суспільно-політичному житті держави, зокрема, відбувається зростання національної самосвідомості як українців, так і інших етнічних груп, їхньої самоорганізації та активізація ними пошуків різноманітних форм реалізації своїх запитів та потреб.

Підсумовуючи, варто наголосити, що міжнаціональні відносини мають значний вплив на розвиток політичної нації, зокрема, з огляду на особливості застосування різних моделей міжнаціональних відносин.

1. *Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році”* – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2003. – С. 14–15.
2. *Бочковський О. Вступ до націології.* – К.: Генеза, 1998. – 144 с.
3. *Євнух В. Концептуальні засади вирішення етнонаціональних проблем // Політичний менеджмент.* – №2, 2007. – С. 12–29.

УДК 323.17(47+57)

Н. Шипка

Національний університет “Львівська політехніка”

ЕТНОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

© Шипка Н., 2008

Досліджується взаємозв’язок імперії та націоналізму, зокрема, проаналізовано імперський вплив на розвиток формування націй. Розкрито суть радянської політики “імперії позитивної дії” щодо етнічних груп.

Intercoupling empire and nationalism are explored, in particular, imperial influence upon development of process formation nations is analyzed. Essence of soviet policy “empire affirmative action” for ethnic group is solved.

Національна держава сьогодні вже не залишається єдиною можливою альтернативою імперії, а остання, своєю чергою, вже не сприймається через призму антиколоніальної боротьби пригнічених народів. Останнім часом західні науковці дедалі активніше цікавляться місцем і роллю національного питання в імперії та імперіалізмом загалом. Цьому сприяли кілька обставин, передусім крах Радянської імперії, переоцінка феномена національної держави загалом, яка, своєю чергою, була викликана процесами світової глобалізації, регіоналізації і конфедералізації. Актуальність дослідження зумовлюється тим, що дає змогу по-новому розглянути причини краху радянської системи та роль і місце націоналізму у цьому процесі; до того ж це малодосліджена проблематика у вітчизняній політичній науці.

Позицію радянської влади щодо “націоналізму”, становища національностей яскраво висвітлив Й.Сталін у своїй праці “Марксизм і національне питання” [6]. Більшість західних істориків досліджують взаємозв’язок імперії і націоналізму, дослідники, зокрема, аналізують, як імперський контекст впливав на розвиток формування націй. Російський історик А. Міллер у праці “Империя Романовых и национализм” спростовує тезу про етноцентризм великоросійських державницьких традицій, натомість вказує на етнічний чинник у здійсненні влади в російській імперії [4]. Аналізуючи національне питання у СРСР, американський політолог Т. Мартін виокремлює ключові ідеологічні передумови, що лежали в основі ранньої радянської національної політики 20-х років XX ст. [2]. Німецький дослідник А. Каппелер у книзі “Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад” за допомогою конструктивістської методології досліджує взаємодію етносів з імперією [1].

Зважаючи на актуальність та недостатню вивченість проблеми, автор поставив за мету розглянути роль та місце “національного питання” у становленні та розвитку радянської імперії.